

KLOCKSTAPELN ÄLVSÅKER KYRKA

SLUTRAPPORT ANTIKVARISK MEDVERKAN
i samband med renovering av fasad och målning tak

TÖLÖ-ÄLVSÅKER FÖRSAMLING
GÖTEBORGS STIFT

Lst. Dnr. 433-7806-19

2021-11-16

Restaurera
RÅDGIVNING INOM BYGG OCH KULTURVÅRD

Innehåll

1	Inledning	3
1.1	Administrativa uppgifter	3
1.2	Medverkande	4
2	Beskrivning av åtgärderna	5
2.1	Aktuella åtgärder	5
2.2	Kulturhistoriskt lagskydd	5
2.3	Kort historik om objektet	5
2.4	Skadebild	6
2.4.1	Snickeri	6
2.4.2	Måleri	6
2.4.3	Plåt	7
2.5	Utförda åtgärder	7
2.5.1	Snickeri	7
2.5.2	Måleri	7
2.5.3	Plåt	8
2.6	Antikvariska iakttagelser under arbetet	8
2.7	Avvikelser från arbetsbeskrivning	8
2.8	Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	8
2.9	Använda material	10
3	Fotodokumentation	11
3.1	Före åtgärder	11
3.2	Under arbetets gång	13
3.3	Efter att åtgärderna utförts	15
4	Källor	19

Omslagsfoto: Henrik Ogstedt

Där inte annat anges har Restaurera Sverige AB tagit fotografierna i denna handling.

1 Inledning

Älvsåkers klockstapel hade avsevärda rötskador på fasaden och spjälkande färgskikt främst på den övre fasaden, luckor och fönster. Taket var i behov av underhållsmålning. Efter att ställningen var uppsatt besiktigades fasaden och omfattningen blev avsevärt större då skicket var sämre. Fasaden hade dessutom ett flertal sämre äldre lagningar och mycket kittningar med syntetisk fogmassa. Under entreprenaden valdes att underhållsmåla taket och reparera hängrännor/ stuprör.

1.1 Administrativa uppgifter

Rapporten avser:	Kyrkligt kulturminne, tillståndsärende
Objekt:	Klockstapeln Älvsåker kyrka
Fastighetsbeteckning:	KUNGSBACKA ÄLVSÅKERS-KYRKOTORP 3:15
Församling/socken:	Tölö-Älvsåker församling. Älvsåker socken
Kommun:	Kungsbacka
Länsstyrelsens diarienummer:	433-7806-19
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2020-01-29
Tidsperiod för arbetets genomförande:	April-augusti 2021
Genomförda besiktningar:	Löpande syner vid byggmöte. Slutbesiktning 2021-08-12
Beställare/fastighetsägare:	Tölö-Älvsåker församling genom Magnus Stensson
Rapporten är upprättad av:	Henrik Ogstedt, Restaurera Sverige AB

Karta med Älvsåker kyrka markerad med röd ring. ©Lantmäteriet.

1.2 Medverkande

Projektör:	Ogstedt Antikvarie, Henrik Ogstedt
Entreprenör:	Kustens byggnadsvård AB, Roger Karlsson
Underentreprenörer:	Högfuran bygg, Johan Mårtensson m.fl. Snickeri. Kode plåt, plåt och avvattning.
Antikvarisk medverkan:	Henrik Ogstedt, Restaurera Sverige AB.

2 Beskrivning av åtgärderna

2.1 Aktuella åtgärder

Klockstapeln vid Älvsåker kyrka har exteriört renoverats. I arbetet har följande arbeten utförts:

- Utbyte av rötskadad panel på den undre delen av fasaden. Klinkerspikning av panel för täthet.
- Kapning av fasadbrädor över syll för att få bort rötskadat ändträ.
- Utbyte av syll och överliggare vid entrédörr.
- Utbyte av panel i dörrsmygen.
- Utbyte av rötskadade panelbrädor och omfattningar på den övre delen av fasaden.
- Utbyte av skadade delar på ljudluckor.
- Utbyte skadade delar på fönsterbågar och dörrblad.
- Avvärmning av all färg på undre fasadens panel med speedheater.
- Avvärmning av färg på ändträ och alla anslutande ytor på den övre fasaden speedheater.
- Rensning av stora mängder av syntetisk fogmassa mellan panelens lockbrädor och underbräda.
- Rensning av syntetisk fogmassa på ljudluckor.
- Utbyte av skadad beslagning på ljudluckor samt justering.
- Komplettering med nya fönsterhakar på fönster samt justering.
- Grundmålning.
- Avskrapning/ sickling av nya panelbrädor på undre fasaden för att få en slätare yta.
- Kittning av fasad med linoljekitt för täthet.
- Kittning av ljudluckornas panel med linoljekitt för täthet.
- Kittkomplettering av fönster.
- Mellanstrykning och slutstrykning av fasad.
- Uppskrapning och avslipning av plåttak.
- Grundmålning av plåttak.
- Mellan och färdigstrykning av plåttak.
- Komplettering av plåt i fasad vid ljudluckor.
- Komplettering plåt i anslutning till entré klockstapel.
- Avrostning av hänggränna och målning in- och utsida.
- Byte skadade vinklar på stuprör.
- Målning avvattning.

2.2 Kulturhistoriskt lagskydd

Älvsåker klockstapel är skyddad som kyrkligt kulturminne genom Kulturmiljölagens (1988:950) 4:e kapitel.

Klockstapeln skyddas som kulturhistoriskt särskilt värdefull byggnad genom förvanskingsförbudet enligt 8 kap 13§ Plan- och bygglagen (PBL). Allmän varsamhet gäller enligt 8 kap. 17§ PBL.

2.3 Kort historik om objektet

Klockstapeln är sannolikt uppförd 1779 och står sydost om kyrkan. Den har en vindflöjel i toppen med årtalen 1905 och 1779. Det är troligt att klockstapeln i delar fick sitt nuvarande utseende vid renovering 1905. Senaste renoveringen gjordes för 13 år sedan.

Stapeln är utförd åttasidig med fasad uppdelad i två delar. Den övre delen har en svagt konisk form och är klädd med stående hyvlad lockpanel i fina dimensioner som avslutas uppåt mot en lockstöt och nedåt med

avrundad form på lockbrädorna. Fasaden är täckmålad med linoljefärg i bruten vit kulör. Klockstapelns övre del har 6 dubbla ljudluckor samt 2 fönster i ljudluckornas nivå. I nedkant på den övre fasaddelen finns två ytterligare fönster.

Klockstapelns nedre del är utförd som ett skört med konisk form. Fasaden är utförd med lockpanel av fint ramsågad panel. Utförandet på panelen är avsevärt enklare än på den övre delen.

Entrén sker i bottenvåningen från norr. Dörren är en beklädnadspardörr med smal pärlspont i fyllningen. Klockstapelns fönsterbågar, ljudluckor och dörrar är täckmålade i röd kulör. Taket är täckt med skivlagd plåt och i toppen sitter en kula och en vindflöjel. Taket avvattnas med moderna vitmålade hängrännor samt stuprör.

2.4 Skadebild

Klockstapelns renoverades senast för 13 år sedan. Vid detta tillfälle byttes panelen på den undre delen av fasaden och hela klockstapelns målades. Större underhåll gjordes också på 1990-talet.

2.4.1 Snickeri

Avsevärda rötskador fanns på den nedre delen av fasaden. Denna panel var utförd med finsågad granpanel och utbytt i sin helhet för 1 år sedan. Panelen målades då enligt uppgift med linoljefärg men detta är inte säkerställt. Måleriet hade sedan kompletterats med en underhållsmålning med latexstött färg. Panelen sitter spikad på horisontella åsar med relativt stort mellanrum. När panelen senast byttes skruvades lockbräda och underbräda ihop för att få panelen tät. Detta fungerade inte över tid utan panelen hade ruttnat på många ställen, inte sällan dolt under lockbrädan. Panelens undre kant var rötskadad en bit upp.

Stommen i anslutning till klockstapelns dörr var rötskadad. Det gällde främst syllen och den över liggande regeln. Dessa var tidigare bytta till vanligt regelvirke som dubblerats för att få rätt dimension. Panelen i dörrsmygen var rötskadad.

Övre fasaden hade ett flertal skador på omfattningar runt luckor och fönster. Detta var på några ställen äldre reparationer och på några ställen rötskadade partier under det täckande färgskiktet. Tidigare dåligt lagad upphängning av luckor hade gett fukt in i fasad och rötskador i luckomfattning. Panelen var till stor del frisk men vid flera tidigare underhållsmålningsarbeten hade man fyllt syntetisk fogmassa mellan lockbräda och panelbräda. Detta hade gett mindre rötskador på panel men också en panel som inte var tät. Mindre rötskador fanns på ett flertal ställen.

Luckorna hade spruckit isär och var tidigare kittade med syntetisk fogmassa. Rötskador fanns på flera luckor bl.a. under bandgångjärn. Fönstren var monterade fast i fasad och gick inte att nå eller demontera inifrån klockstapelns. Rötskador fanns på understycken och sidstycken.

2.4.2 Måleri

Måleriet var utfört för ca 13 år sedan enligt rapport med linoljefärg. Vilken typ av linoljefärg är okänt men det var sannolikt inte en ren linoljefärg. Färgskikten på fasad hade spruckit upp i anslutning till fogar, ändträn och infästningar. Spikhuvud hade rostade och lyste genom färgen. Hela den övre fasaden var fogad med syntetisk fogmassa. Undre delen av fasaden hade mycket algpåväxt, detta delvis på grund av panelens sågade yta.

Luckornas färg hade spruckit upp och tidigare fogar av syntetiska fogmassor släppte och ramlade ur. Beslagningen rostade.

Klockstapelns fönster var rötskadade och falskittet skadat. Färgen kritade och hade spruckit upp på understycken och sidstycke.

Taket var i gott skick men med mindre flagning och i behov av underhållsmålning.

2.4.3 Plåt

Plåt på fasad finns i anslutning till luckor, entrédörr och avvattnings. Skador på stomme och fasad fanns under täckningar vid entrédörr p.g.a. fel utförd fals på plåttäckning.

Avvattningen hade rostskador på stuprörsböjar och i hängränna.

Plåttäckningar vid luckor fanns på syd- och västsidan sedan tidigare men var inte satta på de andra sidorna.

2.5 Utförda åtgärder

2.5.1 Snickeri

Rötskadade panelbrädor på den undre delen av fasaden byttes ut där det var rötskador. Den befintliga panelen var ramsågad granpanel och för ny panel valdes ramsågad furupanel. Egentligen hade det naturliga valet varit en hyvlad panel men när nu endast en del av panelen byttes hanterades detta genom skrapning/sickling. Panelbrädorna fick då en motsvarande yta likt den avvärmade befintliga panelen.

Då nedre delen av klockstapeln är konisk och panelen inte står vertikalt ställer detta högre krav på täthet, mellan lockbräda och underbräda, för att undvika läckage och onödig uppfuktning av panel. Panelen sitter spikad endast på åsar med långt mellanrum och för att få panelen stabil och tät klinkerspikades, dvs spiken möttes och böjdes på insidan, panelbrädorna.

Stomskador i anslutning till entrédörr lagades. Detta var syll under dörr och liggande timmer över dörr. Båda var tidigare bytta och utförda i vanligt regelvirke. Nya utfördes i ramsågad fur. Mindre stomskador i anslutning till ljudluckornas gångjärn, stubbhakar, lagades med fura i dimension likt befintligt.

Övre fasaden var i avsevärt sämre skick än förväntat. Ett flertal lockbrädor fick demonteras och återmonteras. Skadade brädor och omfattningar byttes ut till hyvlad furupanel likt tidigare. Mindre skador fick ilusningar istället för byte. Fasaden kompletteringsspikades på samma sätt som den undre fasaden för att få en så tät fasad som möjligt.

Ljudluckornas panel var på flera ställen rötskadad under bandgångjärn och lagades. Några panelbrädor i luckor byttes mot nya hyvlade furubrädor i samma dimension.

Fönstren hade rötskador på under- och sidstycken. Dessa lagades och fönstren monterades med ny beslagning för att kunna demonteras från insidan. Alla fönsterbågar ställdes på distans från understycke för att tillse bra avrinning.

2.5.2 Måleri

I samband med utbyte av panelbrädor på fasadens undre del avvärmades färgen på alla panelbrädor som ansågs vara i skick att bevaras. Efter avvärmning och skrapning fick den tidigare finsågade ytan en finare yta, nästan som hyvlad. För att uppnå samma utseende grundmålades och skrapades de nya panelbrädorna på samma sätt.

Övre fasaden rengjordes från all syntetisk fogmassa i samband med att snickarna reparerade fasaden. Alla beslag avrostades och grundmålades med rostskyddsfärg.

Hela fasaden grundmålades. Alla glipor mellan panelens lockbrädor och panelbrädor kittades med linoljekitt. Detsamma gjordes på mindre sprickor eller skarvar i panel. Hela fasaden mellanstryktes och slutstryktes till full täckning.

Alla ljudluckor skrapades upp och slipades av. Luckorna grundmålades och sprickor kittades innan mellan- och slutstrykning. All beslagning rostskyddades och målades.

Fönster grundmålades och glas återmonterades där de var urtagna för lagning av fönsterbåge. Falskitt kompletterades och fönstren mellan- och slutströks.

Hängrännorna avrostades, grundmålades och ströks på insida med takfärg och på utsida med linoljefärg. Stuprör målades med linoljefärg.

Klockstapelns plåttak skrapades upp där färgen var lös och slipades av. Taket målades med penetrerande grundfärg och sedan med takfärg.

2.5.3 Plåt

Plåttäckningar vid ljudluckor fanns på syd- och västsidan sedan tidigare. Dessa återfästes efter snickerilagning och grundmålning. På de övriga luckorna fanns motsvarande skador och där kompletterades det med plåttäckning.

Entrédörrens sockelplåt demonterades och återmonterades. Avrinningsplåtar i anslutning till dörrens omfattning ändrades då dessa lett in vatten till syll tidigare.

Avvattningen med hängrännor och stuprör justerades. Skadade vinklar byttes till nya men med skarpa vinklar.

2.6 Antikvariska iakttagelser under arbetet

Arbetet kom att bli avsevärt mer omfattande än tidigare förväntat. Detta då skadorna var större och inte i sin helhet kunde ses förrän ställningen var uppsatt och arbetet med avvärmning påbörjat.

Arbetet utfördes på ett mycket fint sätt och med tydlig vilja att resultatet skulle bli långsiktigt bra. Både snickarna och målarna är vana att arbeta med äldre och skyddad bebyggelse vilket underlättar.

2.7 Avvikelser från arbetsbeskrivning

Det är främst omfattningen på entreprenaden som blev avsevärt större och mer komplicerad. Det tydligt tillkommande var underhållsmålning av klockstapelns skivlagda tak, mindre plåtarbeten och mindre utbyte av stuprör.

I samband med reparation av den undre fasaden och entrén upptäcktes rötskadade stomdelar över och under dörr. Dessa var delvis bytta mot vanligt regelvirke men efter läckage var dessa åter rötskadade. Nya lagningar gjordes med ramsågat furutimmer i dimensioner likt ursprungligt. För att få fasaden tät valdes att klinkerspika panel mellan infästning i bakomvarande åsar.

Målning av plåttaket utfördes som underhållsåtgärd efter samråd med länsstyrelsen i Halland, Emma Östlund, gällande val av färgtyp. För takets underhåll användes Isotrol grundfärg och Isoguard Pansar takfärg. Båda färgtyper är linoljealkyder vilka ofta används på kulturhistoriska byggnader.

2.8 Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Alla arbeten genomfördes på ett byggnadsvårdsmässigt bra sätt med tanke på långsiktig hållbarhet och återkommande underhåll. För allt arbete användes material väl anpassat för byggnaden.

Snickeriarbetet fick utföras löpande efter att målarna värmdes av äldre färg och hittade skador och fogmassor som avlägsnades. Arbetet utfördes hela tiden med en tanke på långsiktighet. En löpande diskussion fördes om hur mycket panel vi skulle byta och vikten av att inte förändra utseendet.

Måleriet och underarbetet är mycket väl utfört. Inget har lämnats till slumpen eller dolts, utan de skador som kommit fram har hanterats och reparerats.

Arbetet har utförts på ett långsiktigt bra sätt för klockstapeln. Viktigt är nu att underhållsintervallet blir anpassat så att inte större skador uppstår innan nästa målningsunderhåll. En intervall på ca 8 år för fasadmåleri bör vara rimlig. Om möjligt bör understycken på fönster, dörr och ljudluckor tvättas av och strykas efter 4 år.

2.9 Använda material

Färg

Engwall och Claesson

Utvändig linoljefärg

Kulörer:

Vit NCS S 0300N

Röd NCS S 4550-Y80R

Spädning

Teknos

Teknosolv 1621, Lågaromatisk lacknafta

Kittning glasning/ lagning

Danalim

Linoljekitt (burk)

Claessons Trätjära

Claessons fönsterkitt, linoljebaserat (patron)

Rostskydd, målning plåttak

Intrateknik AB

Isotrol - Grundfärg

Isoguard – Pansar grå (NCS S-5502 B)

Kvistlack

Ljungdals Färg

Schellack, 25 procentig (25 % schellackskal 75 % rödsprit)

Virke

Ramsågad furupanel.

Rak tätvuxen fur för fönsterlagning.

3 Fotodokumentation

3.1 Före åtgärder

Undre fasaden innan reparation. Mycket algpåväxt på den sågade ytan. Rötskador på dörr och omfattning.

Rötskador på panelen över dörromfattning samt dörromfattningen.

Ljudluckornas panel hade spruckit upp och gliporna var tidigare kittade med syntetisk fogmassa.

Rostgenomslag vid alla spikskallar.

Vänster. Fasaden hade spruckit upp och det fanns rötskador och mycket gamla mindre väl utförda lagningar.

Undre fasadens panel var synligt rötskadad men också skadad under lockbrädorna.

Plåttaket med mindre rost i falskanter.

3.2 Under arbetets gång

Övre delen av fasad. Återmontering panel samt byte skadade delar. Fasad avvärmd och uppskrapad. Rostande spikskallar grundmålade.

Mindre lagning takfot.

Ny panel och vattbräda.

Fasad grundmålad och kittlagad.

*Äldre plåt renskrapad
och grundmålad.*

Fönster under arbete.

3.3 Efter att åtgärderna utförts

*Fönster och fasad
färdigt.*

Ljudluckor färdigmålade.

Fönster färdigmålade, återmonterat och justerat för luftning under.

Plåtklädd bänk under ljudlucka.

Den undre fasaden färdigställd.

*Plåttaket färdigmålat.
Hänggrännen
rostskyddsmålad och
målad med takfärg
inuti.*

Klockstapeln färdig. (Justering av en ljudlucka återstår. Åtgärdat sedan bild togs.)

Fasad och fönster.

Reparerad dörr och smyg.

4 Källor

Tillstånds beslut 433-7806-19, 2020-01-29

Älvsåkers kyrka, Arbets- och materialbeskrivning, Klockstapel exteriört underhåll samt måleri portar och fönster kyrkobyggnad 2019-09-03

PM utförande tak och avvattning 2021-05-19

Byggmötesprotokoll renovering klockstapel.

Materiallista Kustens byggnadsvård AB.